

OBČAN A SPOLOČNOSŤ / CITIZEN AND SOCIETY

SAMUEL ABRAHÁM

Naše prvé číslo, tri roky pred koncom milénia, nezačína dišputáciami ako obvykle. (V úvode sa lúčime s Bohumilom Hrabalom, s človekom krehkým a geniálnym, ktorého umenie nám zostáva, no jeho osoba bude mnohým z nás veľmi chýbať.) Nie že by nebolo o čom dišputovať v tomto štáte dánskom, no každá potenciálna téma, ktorá by si zaslužila našu pozornosť a netýka sa politiky, vyznieva na Slovensku buď neprístojne, banálne, alebo alibisticky. Nám sa však o politických búrkach v pohári vody dišputovať nechce - tie už trvajú dobrých päť rokov a nie je jasné, či už ten pohár má, či nemá veľkosť vedra. Ľudia samotní si svoje osobné a spoločenské trable zažívajú na dennom poriadku a netreba ich nabádať k presvedčeniu, že búrky v ich okolí sa dejú v „pupku“ sveta.

O čom konštruktívne debatovať s jednotlivcom na Slovensku, keď je celkom pravdepodobné, že zdravý rozum ešte dlho neprenikne za jeho hranice a z rôznych prozaických dôvodov nie je vítaný solídnu väčšinou spoločnosti? Debatovať o forme prežitia, úniku, či konfrontácie v takomto prostredí, alebo o spôsobe vedenia dialógu s hluchými? Ako sa zachovať, ak väčšina je apatická k fungovaniu demokracie a masťný hrniec znamená viac ako fungujúci právny štát; ak opäť väčšina (hoci aj v inom zložení) sa bojí otvoriť ústa a má strach?

Príčinou dnešnej krízy na Slovensku je absencia akéhokoľvek dialógu či vyjednávania medzi politicky rozdelenými stranami. Bez dialógu nemožno nájsť kompromis, nemožno stanoviť pravidlá politickej hry, a preto jednotlivec nemože zaujať neutrálnu pozíciu. A tak jednotlivec v momente, keď otvorí ústa a vyjadrí svoj postoj, je okamžite zaradený na jednu alebo druhú stranu. Neexistuje štrbinka, v ktorej by mohol ostať nestranný a stáť mimo hry. Neutrálnu pozíciu môže človek zaujať len tam, kde dve strany medzi sebou jedajú. Nestrannosť sa neopiera o súbor doktrín tak, ako ich majú liberálne, fašistické či komunistické ideológie.

Vyzývať v dnešnej situácii niekoho na hrdinské činy vyznieva ako moralistické poučovanie. Riziko, plynúce z vlastného postoja a počínania, si musí každý zvážiť sám. Spolčiť sa s mocou - tak ako vždy a všade - však znamená stratu nezávislosti, ba neraz aj vlastnej tváre. Stiahnuť sa do seba, ostať apatický aj proti vlastnému svedomiu voči veciam verejným, nie

This issue does not begin with our usual disputation question. Instead, we print excerpts from an interview with the late Bohumil Hrabal, a gentle and brilliant Czech writer whose presence will be missed, but whose art will always remain. The reason for the absence of a disputation question is certainly not a lack of topics in our state of Denmark. We refuse to discuss, however, on our pages the petty political squabbles that have been going on in Slovakia for the past five years. The problem is that every subject that deserves our attention and does not deal with day-to-day politics in Slovakia appears inappropriate, banal, and evasive. At present what interests many here is how dangerous the squabbles can become, and that is certainly not our topic. The last thing is to incite feeling in them that squabbles in Slovakia have universal importance.

Yet, what topic of conversation to raise with a decent individual in Slovakia, when it seems that a common civic sense will not penetrate the borders of this land for a while? What should be the topic - how to survive in the current situation, how to escape it, how to confront it, or how to try to carry on a dialogue with those who refuse to hold one? One still wonders how to behave if a majority of the population is indifferent as to whether the rule of law prevails, and is more concerned with its material well-being; when a majority, (often not fully overlapping with the previous one), is afraid to voice its thoughts.

The cause of our current crisis in Slovakia is the absence of any kind of dialogue among politically divided groups. Without dialogue there is no way to find a compromise, civilized political rules of conduct cannot be set, and thus no individual is able to maintain a neutral stance. As soon as one opens his or her mouth and expresses a view, he or she is immediately positioned on one or other side of the barricade. There is no position in Slovakia today in which one can stand above the dispute. An impartial or neutral position, set apart from such ideologies as liberalism, fascism or communism, does not presuppose a set of doctrines or principles to refer to. Such a stance - "in the middle" or "in between" - can be maintained only if two or more parties are willing to negotiate among themselves.

In this condition, urging anyone towards heroic acts smacks of sheer moralizing. The danger stemming from expressing one's own opinion and taking action is something that everyone must weigh for him or herself. It seems that in a society with such tension every posi-

je príliš dôstojné a ubíja ľudskú psychiku. No nie je tiež jednoduché postaviť sa proti názoru väčšiny a len zriedka tak urobí človek, ktorého sa jej pôsobenie priamo nedotýka a ktorý koná len z princípu. Riziko je značné, pretože predstavitelia väčšiny ho môžu nazvať nedemokratom a do určitej miery právom; alebo ho nazvú frustrovaným večným rebelom, bažiacim po moci (aj takí sa nájdu), alebo ho obvinia z nenaplnených ambícií; prinajlepšom ho vysmejú ako Dona Quijota bojujúceho naivne s reálpolitikou 20. storočia.

Naše storočie nie je čierno-bielym svetom a niet v ňom miesta na hrdinstvá a radikálne morálne sudy. Vždy sa musíme pýtať, akým právom, na základe akých motívov ten či onen odsudzuje druhého. Čo sa na prvý pohľad zdá ako kolaborácia so zlom, môže byť výsledok šikovnej práce zla, ktoré vtiahlo do svojich spárov nevinných ľudí. Napríklad komunisti donútili Hrabala počas normalizácie napísať potupné priznanie ako cenu za vydanie niektorých jeho próz. Len málokto odsúdil Hrabala, súdny človek si uvedomil zvrhlosť a úbohosť režimu, ktorý tým potupil čistú dušu, akou bol Bohumil Hrabal.

O miere a povahe angažovanosti jednotlivca v spoločnosti (a o tom, že na tieto otázky niet jednoduchých odpovedí) sa môžete zamyslieť pri čítaní článkov v tomto čísle *Kritiky & Kontextu* týkajúcich sa filozofa Martina Heideggera. Geniálny filozof, ktorý sa na čas zaplietol so zlom, vytvoril filozofické dielo, ktoré ovplyvnilo väčšinu mysliteľov 20. storočia. Napriek tomu - aspoň v istom období v očiach mnohých - zlyhal ako človek a ako občan.

Vášnivá debata o Heideggerovi a nacizme nadobudla na Západe ozrutné rozmery a niektorých ľudí celá dišputácia bytostne otravuje a nudí. Jedni ním pohrdajú (článok Ernesta Gellnera), druhí oddeľujú jeho politický postoj od filozofie (článok Richarda Rortyho). Prví vidia prepojenosť, neoddeliteľnosť myslenia, práce v abstraktnej či exaktnej vede od občianskeho postoja. Druhí sú indiferentní alebo bagatelizujú osobné zlyhanie a obdivujú Heideggera ako kľúčového moderného mysliteľa. V recenzovanej knihe *Pozvanie k Heideggerovi* sa František Novosád odmieta venovať ničomu inému ako téme Heidegger-filozof. V interview vysvetľuje, prečo občan a filozof Heidegger sú oddeľiteľní.

Celé pojednanie o Heideggerovi svedčí o tom, že politicky názor a občianska statočnosť nie sú v žiadnom prípade priamo úmerné mozgovej kapacite jednotlivca - génius je rovnako náchylný zlyhať tak ako každý iný občan. Každá ľudská bytosť má rovnakú možnosť a povinnosť zaujať postoj voči daniu v spoločnosti. Či to ako povinnosť cíti, o tom rozhodne jej

tion that is taken carries a certain risk. Those who, against their conscience, withdrew and remain indifferent towards the public sphere, put themselves in an undignified and certainly nerve-wrecking position. On the other hand, the compact with political power – as always and everywhere – means not only a loss of independence but often loss of face. It is also risky to stand up against the opinion of the majority and, besides, only rarely is it done by an individual acting out of principle. The leaders of the majority can accuse such individuals of undemocratic conduct and to a certain degree rightly so; or they can call him a frustrated eternal revolutionary seeking power (one can indeed find such cases); or they can accuse him of personal ambitions; or at best, they can laugh at him and label him a Don Quixote naively fighting the twentieth century's "Realpolitik".

This century of ours cannot be viewed in black and white colours and no one has the right to express moral judgements on individuals caught in the web of evil, stupidity and politics. One must always ask according to what right and from what motive someone denounces another individual. What might on the surface look like a covenant with the devil might be the latter's cunning way of luring an innocent victim into its demonic scheme. For example, in the 1970s the Communist regime in Czechoslovakia coerced Hrabal into writing a humiliating confession as the price for publishing some of his prose. No decent person would condemn Hrabal. What was, in fact, exposed was the moral bankruptcy and utter repugnance of the Communist regime that had forced an innocent man to commit such a despicable act. To an outside observer, however, Hrabal committed a foolish and disgraceful act.

While reading this issue of **KRITIKA & KONTEXT**, and particularly the articles about the philosopher Martin Heidegger, you might reflect on the extent to which an individual should be involved in society. Heidegger was a first-rate thinker, who, for at least a while, was involved with an evil regime, and yet created a philosophic oeuvre that had a major impact on many of this century's greatest thinkers. At the same time, in the eyes of many, he failed both as an individual and as a citizen.

The debate about Heidegger and Nazism has grown out of all proportion and the whole issue is viewed as a nuisance and boring by many. Some writers (e.g. Ernest Gellner), look down upon Heidegger, while others (e.g. Richard Rorty), clearly separate his civic and philosophic activities. The former stress the interconnection, between Heidegger's academic work and his civic activities. The latter down-play the personal failures of Heidegger, the man, and admire Heidegger, the philosopher, for being the principal sage of the cen-

svedomie; či bude mať právo rozhodnúť sa slobodne, to záleží od konania všetkých občanov a to je podstatné.

V druhom čísle *Kritiky & Kontextu* sme sa pýtali na postoj a zodpovednosť intelektuálov voči spoločnosti. V dnešnom prechodnom období, kedy štruktúra demokracie funguje, ale duch chýba, vymedziť túto otázku pre pár „vyvolených“ a „povolaných“ by bolo neprístojné a nedemokratické. Dnes je zodpovednosť na pleciach všetkých občanov - viac ako za socializmu, kedy bol občan bezmocný voči systému; viac ako vo fungujúcej demokracii kde demokraciu garantuje tradícia, občianske vedomie a štruktúra rozdelenia politickej moci. V prechodnom období správať sa ako občan je riskantné. Pýtame sa preto a nielen tých čo žijú na Slovensku:

- 1) Brať hlas väčšiny ako demokratický imperatív a mlčať, akokoľvek to môže byť v rozpore so svedomím a vedomím? Rešpektovať teda danú situáciu až do najbližších volieb?
- 2) Mávnuť rukou a zanevrieť na veci verejné - povedať si, že politika je aj tak „veľké svinstvo“ a vlastne je jedno, v čo verí väčšina (dav) a kto je pri moci? Uťahnuť sa do svojho súkromia alebo do svojej profesie?
- 3) Rozhodnúť sa, že má zmysel postaviť sa za zásady, ktoré človek považuje za základ demokracie a právneho štátu, mieru slušnosti a tolerancie? Nenechať sa odradiť aj po prvej prehre a chápať demokraciu nie ako boj o prvé a posledné víťazstvá, ale ako dlhodobý proces?

Vážení čitatelia, teoreticky by odpoveď mala byť jednoznačná no prax je vždy zložitejšia. Vaše reakcie radi uverejníme v nasledujúcich dišputáciach. Môžete sa s nami podeliť o vaše myšlienky alebo položiť iné, možno vhodnejšie stavané otázky. V každom prípade sa nad takýmito otázkami zamyslieť musíme - na Slovensku urgentne, inde kedykoľvek.

tury. In *An Invitation to Heidegger*, by the Slovak philosopher František Novosád, (reviewed in the this issue), the author refuses to discuss anything other than Heidegger as a philosopher.

The whole discussion further confirms that civic virtue in no way increases or decreases in proportion to brain capacity – a genius is equally susceptible to failure as any other individual. Every human being has an equal option and responsibility to take a position towards public affairs. With respect to the position itself, it depends on one's conscience; whether an individual is allowed to decide freely depends on all of us as citizens.

In the second issue (1996) of **KRITIKA & KONTEXT** the responsibility and attitude of intellectuals in a society was debated. During the current period of transition, when democratic structure but not the spirit of democracy is guaranteed, posing a question about the response of a small group towards society would be neither appropriate nor democratic. During this period the responsibility for building a democratic society must lie with all citizens – more so than during the Communist era when citizens' choices were limited; more so than in a stable democratic society where there are enough checks and balances to keep democracy relatively safe. The following questions are posed to all and not only to citizens who live in Slovakia:

- 1) Should we accept in silence the will of the majority as an imperative, however much it might clash with our conscience? Should we withdraw into our private sphere?
- 2) Should we remain indifferent towards things public and justify such a stance by saying that politics is always nasty and it does not matter what the majority believes or who is in power?
- 3) Should we decide that it is worth the effort to stand behind the beliefs we consider to be the cornerstones of democracy and the rule of law, of decency and tolerance? We should not feel rebuffed after the initial failure and should see democracy not as a matter of winning and losing, but as a continuous process.

In theory, there is no question as to which position any decent individual should and would take, but in reality especially when a society is in crisis, the choices are complex and difficult to make. Dear friends, we would like to open a debate on these topics and we would be happy to publish your responses. We consider these questions to be vital - urgent in Slovakia and always relevant elsewhere.